

[< BogFeatures](#)

Replik til Peer Henrik Hansens anmeldelse af: *Kurs mod demokrati?*

- Kommunismens demokratigrundlag og DKP's
demokratiopfattelse 1919-19447

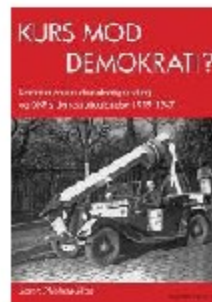
Af Søren Hein Rasmussen, Lektor, ph.d., Institut for
historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Peer Henrik Hansen (PHH) har på historie-online.dk anmeldt Søren Nielsen-Mans bog *Kurs mod demokrati? Kommunismens demokratigrundlag og DKP's demokratiopfattelse 1919-1947*. Jeg har selv læst bogen med stor interesse og blev derfor noget forbavset over PHHs voldsomme affærdigelse af den. Ganske vist er både kommunisme og demokrati folsomme debatemner, taget under ét næsten som dynamit, men et vist mål af saglighed bør fagfæller dog tilstræbe, når de anmelder. Det synes jeg ikke, der er i nærværende tilfælde. Jeg er faktisk blevet så pikeret, at jeg føler mig nødsaget til at imødegå i det mindste nogle af de forhold, jeg anser for urimelige i anmeldelsen.

PHH slår straks fra start tonen an med at påstå, at Søren Nielsen-Man (SNM) har "sat sig for at bevise," at DKP "i bund og grund [var] et demokratisk parti". Nede i teksten anføres endvidere, at meget tyder på DKP-afhængighed af Sovjet "og Nielsen-Man er ikke i stand til at påvise det modsatte". På grundlag af disse falske præmisser kan anmelderen så hele anmeldelsen igennem optægne et billede af bogen, så den sagesløse læser må tro at forfatteren ihærdigt, men blot uden fagligt held, søger at fremstille DKP'erne som lutter Sovjet-uafhængige præmiedemokrater under både ultravenstrefase, Kominternlegaliseret folkefront, Hitler-Stalinpagt og videre frem. Men hvor har PHH dog fra, at bogens formål er at bevise, at DKP "i bund og grund" var demokratisk, og at forfatteren søger at påvise DKP's almindelige Sovjet-uafhængighed? Sådanne formål kan ikke læses i bogen, og bogens udredninger og konklusioner peger ikke i retning af, at forfatteren har disse intentioner. I bogens indledning skitseres bogens emnekreds og problemkompleks, og herunder stilles spørgsmålet "Var de danske kommunister først og sidst, slet og ret, antidemokrater - som nazisterne?" Bogens resultater peger i retning af et benægtende svar, men dette er jo ikke just det samme, som at DKP op igennem sin historie simpelthen "i bund og grund" var demokratisk, hvilket bogen da også på mangfoldige måder og nuanceret vis klart gør rede for. Bl.a. redegøres for ultravenstrefasens despekt for grundlov og stemmeseddel i det borgerlige samfund, og det klargøres, at også under folkefrontstidens betydningfulde demokratiske åbning i sidste halvdel af 1930'erne lænede DKP's langsigtede socialismevisioner sig "stadig tungt op af leninistisk dogmatik og den sovjetiske model, og et leninistisk 'proletariatets diktatur' syntes fortsat at skulle berede vejen for den frie kommunisme." Et påtænkt proletariats diktatur der i sidste ende ville have medført "et magtmonopol for kommunistpartiet", vurderer forfatteren (s. 253).

Men SNM påviser efter min opfattelse, at der i befrielsesårene åbnede sig et "demokratisk mulighedernes vindue" for DKP, hvor demokratierkendelserne fra folkefrontstiden blev videreudviklet og pointeret, hvor fremtrædende kræfter i DKP fremhævede de demokratiske betydningfulde forskelle imellem det tilbagestående revolutionære Rusland og det demokratiske og parlamentariske moderne Danmark, og hvor fremtrædende kræfter i DKP afviste et dansk partimonopol og lagde betydelig vægt på frihedsrettigheder, menneskerettigheder og danske demokratiske traditioner. Og hvor ledende partifolk lagde afstand til et leninistisk proletariats diktatur og internt og offentligt gik skridtet videre og erklærede, at et proletariats diktatur ikke var nødvendigt og ønskværdigt i det vesteuropæiske Danmark.

Dette demokratiske vindue er en central pointe i bogen, men nævnes kun ganske parentetisk af PHH. Til gengæld gør han meget ud af, at undersøgelsens hovedvægt ligger på perioden frem til og med 1947, en afgrænsning som bogen efter PHHs mening ikke rummer nogen begrundelse for. I stedet ønsker

FAKTA

Søren Nielsen-Man:

Kurs mod demokrati?
- Kommunismens
demokratigrundlag og DKP's
demokratiopfattelse 1919-
1947

SFAH's skriftserie nr. 48

Udg. af Selskabet til Forskning
i Arbejderbevægelsens
Historie

384 sider, 249 kr.

[Læs anmeldelsen >](#)

[SFAH >](#)

SE OGSÅ:

DHF's tidskrift
Fortid & Nutid

PHH at den egentlige undersøgelsesperiode skulle have været forlænget til 1939, hvilket han kraftigt antyder ville have ændret hele bogens billede af DKP. Men netop den centrale undersøgelse af det demokratiske vindue (som lukkede sig igen da koldkrigen for alvor satte ind) er jo den åbenlyse og ganske rimelige begrundelse for den valgte afgrænsning. Og det er tilsyneladende gået hen over hovedet på anmelderen, at dette så langt fra indebærer, at bogen negligerer de videre udviklinger frem til SF's dannelse, "udviklinger der yderligere kaster lys over karakteren af DKP's demokratpositioner op til 1948", som SNM påpeger (s. 15). I relevant og rimeligt omfang inddrager bogen således koldkrigsomsvinget, Kominforms disciplineringspolitik, den tiltagende uenighed mellem kommunister som Gelius Lund og Mogens Fog, Stalinopgør og Ungarnskrise, partikamp og -splittelse. Disse perspektiveringer indgår i vurderingen af det demokratiske vindue, og forfatteren understreger, at partistriden omkring ti år senere netop indikerer, at "en form for demokratisk socialisme med afsæt i befrielsesårenes demokratforsikringer og legalistiske reformstrategi absolut *ikke* ville have været nogen sikret og afgjort sag. For nok havde ledende kommunister indset de betydningfulde forskelle mellem danske og sovjetiske demokratiforudsætninger og -muligheder. Og ønskede at agere herefter. Men man havde ikke forstået magtens basalt udemokratiske fundering i Sovjetverdenen. Og respekten for og loyalitetshensynet til netop denne magt - kombineret med, at de nye demokratiske åbninger ikke var gennemdiskuterede, modnede og grundfæstede i partiet - kunne stadig påvirke udslagsgivende kommunistiske ledelsesslag til ideologisk kursændring og retræte. Det internationale koldkrigsomsving indledte således en kursændring i DKP" (s. 267).

Ovenstående fører naturligt videre til en kritik af PHH for at foregøgle læseren, at bogen ikke kobler partiets opfattelser sammen med den internationale situation og opfattelserne i Komintern og Moskva. Bogens første del, som bl.a. fastlægger grundlag og udviklingsrammer for DKP's demokratisyn, behandler og diskuterer netop i høj grad udviklingen i Komintern samt karakteren af kommunistpartierne afhængighed af Komintern og Moskva. På dette grundlag udfolder den DKP-specifikke undersøgelse sig, og i de løbende udredninger her gøres der gang på gang opmærksom på Komintern-dessinernes, Sovjetunionens og den internationale situations betydning. I bogens resumé sammenfattes disse udredninger rimeligt. Udviklingen i DKP's demokratisyn prægedes og så af danske nationale traditioner og erfaringer, men "det var en søgende bevægelse, der ikke var uden markante regressioner, og som til stadighed var under klar indflydelse af internationale udviklinger. Udviklinger som nazismens/fascismens fremmarch og den resulterende verdenskrig, samt ikke mindst, og sammenhængende hermed, udviklinger i den internationale kommunistiske bevægelse (i Komintern og SLKP, før 2. Verdenskrig og så fx folkefrontsudviklingerne i Frankrig og Spanien, efter krigen de folkedemokratiske udviklinger i Østeuropa)." (s. 249)

I forlængelse af påstandene om bogens manglende inddragelse af internationale forhold, hævder PHH endvidere, at bogen ikke giver en fornuftig (kun en "lidt søgt") forklaring på DKP's slingrekurs som den klareste manifesterede sig ved indgåelsen af Molotov-Ribbentrop aftalen og de påfølgende udfald mod England/Frankrig. I et helt kapitel om DKP i perioden 1939-41 tilbageviser bogen, efter min mening overbevisende, historikeren Jørgen Grønvald Laustsens teori om, at partiet her blev protytsk, fredede de danske nazister, ikke forventede at blive illegale og ikke havde ideer om national befrielseskamp. Men samtidig beskrives den vældige kattepine, partiet nu var sat i, efter at Stalins Sovjetunionen havde indgået et vist samarbejde med repræsentanter for den ideologi og den bevægelse, som kommunisterne ellers indædt havde bekæmpet. Kapitlets udredninger og resultater sammenfatter forfatteren bl.a. således: Partiet fredede altså "ikke de danske nazister eller blev protytsk. Pagtperioden demonstrerede derimod med al tydelighed, at DKP var *prosovjetsk*, og manøvrerede politisk under hensyntagen til Komintern-linjen og den *proletariske internationalisme*, der så Sovjetunionen som også dansk arbejderklassens sidste og afgørende bolværk mod nazisme, fascisme og imperialismen. DKP-ledelsen gav således i oktober 1939 England og Frankrig hovedskylden for den angiveligt imperialistiske krigs *fortsættelse*. Og ligeledes i overensstemmelse med Sovjetunionens udenrigspolitik (samt med danske myndigheders presseudledninger) svandt DKP's åbne og direkte angreb på Hitler-Tyskland ganske ind." (s. 255). Lyder dette så særligt "søgt" og ufornuftigt?

Endnu en påstand i anmeldelsen lyder, at SNM fremsætter "en tese om, at DKP's demokratiudvikling årtier forinden er det, som fører til dannelsen af SF i 1939." Dette er en alt for vidtløftig stramning af bogens interessante perspektiverende undersøgelse og diskussion af en ideologisk sammenhæng mellem kommunistiske demokratpositioner og strømninger i befrielsesårene og det kommunistiske opbrud 1956-58. På grundlag heraf konkluderer forfatteren, at "undersøgelsen har ... sandsynliggjort at udviklingen i DKP 1943-1947 rummede væsentlige kim til det nye SF ..." (s. 266) Men dette bliver altså for PHH til en bombastisk tese om, at DKP-udviklingen "årtier forinden er det,

som fører til dannelsen af SF i 1959." Sjovt nok omtaler SNM faktisk selv en lignende tese, men med kritiske ord. I en gennemgang af den kendte kommunist Carl Madsens anklager mod DKP-ledelsen for højreopportunisme og forfatningstroskab i årene omkring befrielsen, citeres nemlig Carl Madsens konklusion: "Der fører en lige årsagslinje fra 1944/45 til partispaltningen i 1958 ..." Men en sådan konklusion er "stærkt forsimplet", fastslår SNM (s. 214, 216).

PHH beklager, at SNM ikke "i tilstrækkelig grad" benytter sig af Michael Kjeldsens "præcise og skarpe analyser af DKP's politik i 1940'erne ...". PHH nævner dog ikke, hvilket ville have været på sin plads, at SNM faktisk i betragtelig grad omtaler og diskuterer visse af Kjeldsens analyser, omend på kritisk vis. Således belyses og kritiseres Michael Kjeldsens afvisning af, at demokratibegrebet kan udvides til det økonomiske område. Og SNM vurderer endvidere, at Kjeldsen i visse tilfælde i lidt for høj grad slutter direkte fra DKP's principielle anerkendelse af den sovjetiske historiske udvikling og til partiets *hjemlige* politiske intentioner og forestillinger i midt-1940'erne (s. 20-22, 27-28, 35-36). Her kunne måske ligge noget af forklaringen på, at SNM ikke baserer sig så meget på Michael Kjeldsens analyser, som PHH ønsker.

Anmelderen hævder, at SNM har sat sig for at bevise, at kommunismen "indeholder ... demokratiet i sig selv", at SNM i bogens første demokratiteoretiske del "synes at forsøge at udjævne forskellene mellem kommunisme og demokrati", og at bogens afsluttende kapitler "nogle steder fremstår som et forsvarsskrift for kommunismen ...". Men hvad forfatteren i virkeligheden gør, og nødvendigvis må gøre, er at stille spørgsmålet om, hvorvidt den ideelle kommunistiske ide og vision må siges at være udemokratisk, om det af Karl Marx opridsede utopiske klasse- og statsløse selvforvaltende kommunistiske samfund nødvendigvis må opfattes som udemokratisk. Hvis dette er tilfældet, er spørgsmålet om DKP's (u)demokratiske karakter nemlig dermed sådan set allerede grundlæggende besvaret og løst – *a priori*. For DKP's klart erklærede og utvivlsomt ærligt mente samfundsmæssige endemål var netop det af Marx opridsede frie og selvforvaltende samfund. På grundlag af nogle ganske fomuftige udredninger og diskussioner når forfatteren så frem til, at det næppe er "rimeligt at betragte kommunisternes utopiske vision som stridende mod demokratiets ånd. Eller at mistænke kommunisterne for selv at opfatte deres samfundsideal som en indskrænkning af den enkeltes demokratiske magt og muligheder" (s. 52). Dette demokratiteoretiske og -filosofiske spørgsmål om det kommunistiske samfundsideal vil naturligvis altid stå åbent for diskussion. Men det er altså nødvendigt at gøre klart (hvad anmelderen ganske undlader), i hvilken betydning SNM benytter udtrykket kommunisme i demokratisk anerkendende sammenhæng. Med kommunisme tænker SNM her tydeligt nok på Marx' selvforvaltende samfundsutopi, og han tager afstand fra den efterhånden udbredte praksis med at "benytte ordet 'kommunisme' som synonym for samfundslivet i de partidiktaturer, der udviklede sig med baggrund i bolsjevikernes magtovertagelse i Rusland" (s. 49). Hvad partidiktaturer angår, udtrykker forfatteren ingen demokratiske illusioner, og i en kritik af tendensen til at sætte lighedstegn mellem "kommunisme" og nazisme fastslår forfatteren, at denne hans kritik intet rækker "ved at en række partikommunistiske tyrannier i løbet af det 20. århundrede udførte ekstremt hensynsløse moderniseringseksperimenter og horrible statsterroristiske forbrydelser med et forfærdende antal ofre". Og "denne centrale historiske erfaring" må "aldrig glemmes ..." (s. 280).

Anmelderen kritiserer uden nærmere uddybning, at bogens forfatter foretager nogle afstikkere, som forstyrrer bogens fokus og genstandsfelt. PHH nævner afstikkeren "krigen mod terror", hvilket jo godt nok også lyder malplaceret – indtil man læser bogen. Heri behandles og vurderes befrielsesårenes store danske offentlige debat, igangsat af kommunistiske intellektuelle. Denne debat drejede sig først og fremmest om, hvorvidt det mon kunne være tilladeligt, nødvendigt, hensigtsmæssigt at sikre demokratiet også med udemokratiske midler, såsom at fratage demokratets angivelige modstandere deres demokratiske rettigheder. Diskussionens afsæt var naturligvis de nylige erfaringer med nazismen, og kommunisternes og mange andres holdning var, at overfor aktiv antidemokratisk virksomhed i ord eller handling havde man ret til at anvende midler som forbud og straf. Heroverfor stod ikke mindst Poul Henningsen, som mente, at man måtte skelne mellem ord og handling. I et demokrati kunne der ikke være ubetinget handlefrihed, derimod måtte der være ubetinget ytringsfrihed, altså også for nazister, mente PH. Kommunisten som filosofiprofessor Jørgen Jørgensen fastholdt dog standpunktet, at overfor "falskspillere" havde man ret til ikke at overholde demokratets almindelige spilleregler. Altså: for at beskytte demokratiet kunne det være rigtigt at indskrænke det. Og det er i hele denne demokratisk principielle sammenhæng, at bogen perspektiverende sætter nutidens "krig mod terror" ind i billedet. For også her står spørgsmålet om demokratiets forholdsregler mod dets fjender jo centralt. Og det er vel her både tankevækkende og relevant at notere, at kommunisten Jørgen Jørgensens principielle synspunkt anno 1945 i dag

kommunisten Jürgen Jürgensens principielle synspunkt anno 1945 i dag gentages af en del vestlige politiske kræfter. Bogen påpeger således, hvordan den tidligere danske udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen i 2004 udtalte, at man i en periode måtte "træde nogle af vores basale rettigheder under føde for netop at beskytte dem." Terrorister havde i USA angrebet "demokrati, frihed, retsstaten, menneske- og minoritetsrettigheder. I dag er vi selv nødt til i en periode at gå på kompromis med disse værdier for at kunne forsvare dem. I givne situationer må vi bryde nogle af de regler, vi ellers værner om" (s. 35, 199, 263). Jeg kan oplyse, at SNM i bogens afsluttende del og som sin udtrykkeligt personlige holdning, i denne diskussion tillader sig at placere sig tættest på PH's position i denne åbenbart evige demokratiske problemstilling.

PH's noget snævre demokratiteoretiske begreber synes at bidrage til anmeldelsens urimeligheder. Han anholder således, at SNM "omtaler Mikhail Gorbatsjovs reformproces i 1980'ernes Sovjet som 'demokratiseringsforsøg' ", en angivelig fejlslappetelse som "måske alligevel [siger] noget om forfatterens opfattelse af demokratibegrebet..." Ja, men SNM opstiller i bogens indledende del en række anerkendte og grundlæggende demokratiske principper som præmisses for undersøgelsens løbende bedømmelse af DKP's politisk-demokratiske habitus, og i bogens afsluttende betragtninger fremhæver han disse præmissers krav om, "at støtte til pluralistisk politisk demokrati måtte være en uundværlig lakmusprøve på de danske kommunisters demokratiske udviklingsniveau" (s. 33f, 277). Men et demokratiseringsforsøg under Gorbatsjov var der altså efter PH's mening "bestemt ikke ... tale om." For Gorbatsjov var hjulpet til magten af KGB og forsøgte at "reformere - ikke afskaffe eller demokratisere" - systemet. Tjo... SNM hævder jo ikke, at Gorbatsjov var lige på nippet til at fremtrylle et fnugfrit nordisk velfærdsdemokrati. Men vil PH ligefrem benægte, at Gorbatsjov i det mindste havde ønsket om et Sovjetsamfund, der bl.a. var mere lydøjt overfor befolkningen, mere åbent og med friere ytringsmuligheder? Og betød dette så ikke netop et forsøg på en vis grad af demokratisering af samfund og system? Måske skyldes PH's kritik her, at han anfægter SNM's syn på demokrati som et skalabegreb, hvor det fuldendte demokrati aldrig kan realiseres, men hvor omvendt "næppe noget længerevarende politisk system vil være fuldstændigt blottet for demokratiske træk, ansatser, elementer eller tendenser (de være sig nok så rudimentære)" (s. 31). PH harcelerer således over, at SNM eksemplificerer dette demokratibegreb med, at også det tidligere Sovjetunionen og DDR på denne måde kunne "indplaceres på demokratiskalaen, bl.a. fordi borgeme til en vis grad var inkluderet i det politiske fællesskab og system gennem deltagelse i valg handlinger, partiorganisationer (flere nominelle partier i DDR), masseorganisationer, ungdomsforeninger, beboerforeninger, bedriftsråd, mv." Dette giver PH anledning til følgende bemærkning: "Med en sådan indgangsvinkel ville NaziTyskland også score gode points på den anvendte demokratiskala..." Men hvem taler dog om at "score gode points"? Det er slet og ret manipulerende at beskære og bruge citater, som PH her gør. Hvad PH nemlig ganske udelader, er følgende umiddelbare fortsættelse af sætningen om Sovjetunionen og DDR: "Samfundene rangerede dog lavt på skalaen da ~~de~~ ikke kunne omsættes i tilsvarende ~~indflydelse~~ på vitale politiske beslutninger, grundet manglende politisk konkurrence og manglende mulighed for frit artikuleret opposition. Kort sagt, grundet kommunistpartiets faktiske magtmonopol. (Det må understreges, at beskrivelsen af ovennævnte samfund naturligvis i et vist omfang er en abstraktion, der fx ser bort fra Sovjetunionens meget forskellige stadier med hensyn til grader af undertrykkelse og eksklusion, borgerindflydelse og inklusion – spændende over både *Gulag* og *Glasnost*)" (s. 32).

Flere end de her nævnte eksempler på Peer Henrik Hansens lovlig lufthærdige omgang med bogens indhold kunne trækkes frem. Dermed siger jeg naturligvis ikke, at anmelderen ikke rimeligt kunne have grebet fat i elementer i bogen, som kalder på yderligere forskning og kritisk diskussion. Spørgsmålene om den kommunistiske idées demokratiske karakter og om udviklingen i DKP's demokratisyn er komplicerede. Men Søren Nielsen-Mans velargumenterede og -dokumenterede bog bidrager med ny viden og kaster nyt og tankevækkende lys over emnet. Man må derfor håbe, at potentielle læsere ikke lader sig afskrække af Peer Henrik Hansens anmeldelse.